

חלק ד': ההשלכות האזוריות של "הסכם וינה"

כיצד הסכם הגרעין עם איראן ישפיע על "האביב הערבי"?

מרק הלר

ההשלכות הדרמטיות ביותר של "האביב הערבי" (או "ההתקוממויות הערביות") היו ניפוץ מנגנוני הביטחון בחברות הטרוגניות, והתפרצותן של יריבויות עדתיות ואתניות, שהיו חבויות במשך שנים. במבט ראשון, אין להתפתחויות אלו ולעסקת הגרעין, שהושגה בין איראן לבין מעצמות העולם בהובלת ארצות הברית ולא כלום. ואמנם, יש קשר ישיר שכן קו השבר המרכזי בעימות הזהויות שחוצה את האזור עובר בין המחנה השיעי בהובלת איראן, לבין האוכלוסיות הסוניות המגוונות באזור, שעבורן ערב הסעודית היא הקרובה ביותר לנושאת הדגל. בעוד שכמה מהנסיכויות הקטנות יותר במפרץ עלולות לראות בעסקה גרעינית סיבה לחבור לאיראן, סביר שערב הסעודית תגביר את מאמציה להשיג משקל נגד לאיראן בכל זירת עימות. מאמצים אלה החלו עוד לפני עסקת הגרעין ודומה שרק הפכו דחופים יותר אחריה. ניתן להיווכח בכך במגעים הבינלאומיים המגוונים מול רוסיה וסין, בדיאלוג מחודש עם חמאס, ובהסלמה צבאית בתימן שהביאה להשתלטות מחודשת על עדן.

אם המערכה הסעודית בתימן (שלגביה לא ניתנה לארצות הברית התראה מראש) תמשיך בהצלחה, ניתן לצפות שערב הסעודית תגביר את תמיכתה בסונים מכל הזרמים בלבנון, עיראק וסוריה, ואולי אפילו תתערב ישירות בשתי המדינות האחרונות, לפני שאיראן תספיק לנצל את היתרונות החומריים של העסקה עם ארצות הברית. בכך מאיים הסכם הגרעין להגביר את הבערה האזורית, שהצית "האביב הערבי".

מהן השלכות הסכם הגרעין על ההשפעה האיראנית בלבנט?

אודי דקל ועומר עינב

כל העיניים מופנות אל פרטי הסכם הגרעין, אך הנושא המרכזי הוא השלכות ההסכם על מעמדה של איראן במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית, שאיפתה להגמוניה במזרח התיכון ולהרחבת השפעתה באזור. קיימת סבירות גבוהה לכך שאיראן קיבלה החלטה אסטרטגית זה מכבר להישאר מדינת סף גרעינית, שלא אצה לה הדרך לפרוץ לפצצה גרעינית - למרות שכל היכולות בידיה - עם שמירת האופציה לפרוץ לפצצה. מכאן,

שכל תכלית המגעים שניהלה איראן מול המערב הייתה 'גזירת קופון' על ההחלטה שכבר התקבלה ממילא מבעוד מועד - הכרה ולגיטימציה בינלאומית להיותה "מדינת סף". כעת, איראן תהנה מ"הקופה הגדולה", עם הוצאתה מבידוד ומתן אפשרויות כלכליות שלא זכתה להן בעבר. איראן הופכת ממדינה מצורעת לשותפה בקהילת העמים ושחקן מרכזי לפתרון הבעיות האזוריות ונתפסת כגורם יציב ואחראי, שביכולתו לסייע בהתמודדות מול אתגרי אי-היציבות האזורית, ובראש ובראשונה 'המדינה האסלאמית'. עוד לפני חתימת ההסכם בלטה הנוכחות האיראנית בצנעא, בבגדאד בבירות ובדמשק, אבל כעת מגמה זו צפויה להתעצם, כשהאיראנים יוכלו להגדיל את השקעתם בביסוס ובחיזוק "זרועותיהם" ברחבי המזרח התיכון.

הזירה המעניינת מכולן עבור ישראל היא סוריה, שם האיראנים עומדים בפני החלטה אסטרטגית: האם ישמרו על שלטונם של בשאר אל-אסד בכל מחיר או שמא יתמכו באופציות אחרות, כמו קואליציה של קבוצות מורדים והמשטר הישן, או יכתירו מחליף שישלוט בשטח מצומצם. בהקשר זה, עולה לאחרונה האופציה של ביסוס השדרה הגיאוגרפית והדמוגרפית המרכזית בסוריה - מדמשק בדרום, דרך עוטף לבנון, ועד לאד'קיה בצפון-מערב - "סוריה הקטנה", או במילים אחרות "לבנון הגדולה", תחת השפעה איראנית גוברת. הרבה תלוי בהחלטותיה האסטרטגיות של איראן ובכיוון שאליו תוליך את המערכת.

בשורה התחתונה, הסכם הגרעין חיזק את מעמדה האזורי של איראן והעניק לה לגיטימציה, משאבים ואמצעים וחיזק את רצונה להרחיב ולהעמיק את השפעתה האזורית.

כיצד העסקה עם איראן נתפסת ברשתות החברתיות בעולם הערבי?

אורית פרלוב

רבים ברשתות החברתיות במזרח התיכון מעריכים, כי ארצות הברית החלה לראות באיראן בעלת ברית אסטרטגית להתמודדות עם האתגרים במזרח התיכון ולהתמודדות עמם, ובראשם התפרקות מדינות הלאום, היחלשות המשילות במדינות הסוניות והאסלאם הסלפי-ג'האדי. בראייתם, ארצות הברית רואה באיראן בעלת ברית, אשר יכולה לסייע בהדיפת האסלאם הסלפי-ג'האדי ולמלא תפקיד מייצב בסביבה כאוטית, בעוד שרוב הציבור הערבי רואה באיראן אחראית למאבקים הסקטוריאליים ולמלחמות האזרחים המתחוללות בסוריה, עיראק ותימן. ברשת מדגישים את הסכנה הנשקפת מהמדיניות האמריקנית, ואף טוענים שאם ארצות הברית רואה באיראן פתרון ל'מדינה האסלאמית', היא תביא על המזרח התיכון מלחמה עקובה מדם בין סונים לשיעים.

יש הטוענים, שהתערבות גוברת של איראן במדינות הסוניות תוביל לגל גיוס נוסף של צעירים לשורות 'המדינה האסלאמית'.

הסכם הגרעין מוצג ברשתות החברתיות באזור כניצחון מוחלט של איראן, אשר הצליחה להשיג את כל מבוקשה, בעוד ארצות הברית נתפסת כמי שהגיעה לקו הסיום על קביים. אך למרות התמונות של מסיבות הניצחון שהגיעו מטהראן, לא היו כמעט חגיגות מחוץ לבירה ותמונותיהן לא הזכירו את אלו שנצפו עם בחירתו של רוחאני לנשיאות. מתוך השיח ברשת עולה, שרבים מהאיראנים, גם אם הם שמחים מההסכם, מעדיפים לעקוב אחר יישומו טרם החגיגות. ברוב השלטים שנראו במהלך חגיגות הניצחון נראתה קריאה ליישום זכויות אדם ושחרור מנהיגי האופוזיציה, כארובי ומוסאווי, המוחזקים במאסר בית מאז המהפכה הירוקה ב-2009. אחד הבלוגרים המובילים בלבנון תיאר זאת כך: אובמה ורוחאני הם כמו שני אוהבים צעירים שהוריהם העקשניים לא רוצים שהם יהיו ביחד. ממש "טרגדיה שייקספירית" – האם לסיפור הזה יהיה סוף אחר?

האם ערב הסעודית תפנה למימוש האיום הגרעיני שלה?

יואל גוד'נסקי

ההסכם עם איראן לא צפוי להביא להשקת תכנית גרעין צבאית בערב הסעודית באופן מידי. אולם, הוא כבר הביא את הממלכה לאמץ אסטרטגיה, המבקשת לשמור את כל האופציות הגרעיניות פתוחות, מעין "Nuclear Hedging". ערב הסעודית הצהירה על כוונותיה הגרעיניות (האזרחיות) זה מכבר והיא בוחנת את השימוש בטכנולוגיה גרעינית למגוון מטרות. החשש הוא, שתכנית זו תשמש בסיס לפיתוח תכנית צבאית, וזאת בעקבות שינויים שעשויים להתחולל בנסיבות הפוליטיות בממלכה ומחוצה לה, החמרת האיום עליה ושחיקה במחויבות, כפי שהיא נתפסת, של ארצות הברית להגנתה. בבסיס המדיניות הסעודית הטענה כי יש להכיר "בזכותה" להעשיר אורניום בשטחה, היות שטהרן קיבלה בדיוק "זכות" זו. קרי, אם איראן היא כעת "מדינת סף" מוכרת – גם ערב הסעודית עלולה לחתור למעמד דומה. בראיית ריאד, ההסכם עם איראן מעניק לה כעשר שנים שבהם איראן, כך הממלכה מקווה, תשמור על איפוק גרעיני. במסגרת זמן זו יתאפשר לממלכה, בראייתה, לבחון אפשרויות שונות בתחום הגרעין תחת הנוחות שמקנה האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT).

מקורה של תפיסת האיום הסעודית בחתירת איראן לבכורה אזורית. תפיסה זו לא השתנתה עם החתימה על ההסכם ויתכן שהיא אף התעצמה. ערב הסעודית תתקשה לפיכך לעמוד מנגד נוכח התפתחות זו, בין השאר ממניעים של יוקרה, ובזכות השפעתה בעולם המוסלמי ומשאביה הכלכליים, היא תבקש להעמיד מענה, ולו חלקי, לאיום

האיראני. גם אם דרכם של הסעודים לגרעין לא תצלח, עצם הצטרפותם למרוץ חימוש אזורי עלול להתניע תהליכים שונים, שיהיו להם השלכות שליליות ליציבות האזורית. ההתפתחויות בחצי-האי הערבי לא "מכוסות" היטב על-ידי ישראל המקדישה מטבע הדברים את עיקר יכולותיה להתמודדות עם איראן. דווקא בעת הזו, על ישראל לשפר את יכולת האיסוף וההערכה המודיעינית שלה גם מול זירות אחרות, בדגש על חצי-האי הערבי, במטרה לזהות ניסיונות של מדינות נוספות ליצור איזון גרעיני עם איראן. די במגמות שפורטו לעיל כדי להצדיק, לכל הפחות, הערכה ישראלית מחודשת בעניין.

האם צפוי שינוי ביחסים בין איראן לטורקיה בעקבות ההסכם?

גליה לינדנשטראוס

הסכם הגרעין בין איראן למעצמות אינו צפוי לחולל שינוי משמעותי ביחסי טורקיה-איראן, אך יכולה להתעורר מתיחות מסוימת ביחסים אם ההשלכות של ההסכם תתבטאנה בדפוס פעולה אסרטיבי יותר של איראן באזור. כבר שנים רבות, לטורקיה ולאיראן מערכת יחסים שיש בה בוזמנית אלמנטים של יריבות לצד אלמנטים של שיתוף פעולה. משרד החוץ הטורקי פרסם הודעה, שבה הוא מברך על ההגעה להסכם, ובאופן כללי לאורך השנים טורקיה טענה באופן עקבי שהנתיב הדיפלומטי הוא הנתיב הנכון להתמודדות עם איראן. בהתייחסותו להסכם, שר החוץ הטורקי הדגיש גם את הצורך כי איראן תמלא תפקיד קונסטרוקטיבי יותר בפתרון הסכסוכים האזוריים. בכך רמז לביקורת שיש לטורקיה על התנהלות איראן ביחס למתרחש בסוריה, בעיראק ובתימן. עוד קודם להגעה להסכם הסופי בין המעצמות לאיראן (אך כאשר היה כבר ברור לאן נושבת הרוח), ניסתה ערב הסעודית לחזק את קשריה עם טורקיה ולהרחיקה מאיראן. יש לזכור, עם זאת, את החשיבות של איראן עבור טורקיה, בהיותה ספקית אנרגיה משמעותית שלה. שר הכלכלה הטורקי ציין שההסכם עם איראן הוא "חדשות נהדרות" לכלכלה הטורקית. מנגד, איראן נעזרה בעבר בטורקיה על מנת לעקוף את ההשפעה הכלכלית ההרסנית של הסנקציות (בעסקאות של נפט וגז טבעי תמורת זהב) ולכן מבחינת איראן, בהסרת הסנקציות מעליה יש כדי להקטין את תלותה בטורקיה. דפוס היחסים המורכב בין איראן לטורקיה מביא לכך, שכבר זמן רב קיים קושי להגיע להבנה משותפת בין ישראל לבין טורקיה ביחס לאיום הנשקף מאיראן והאופן להתמודד עמו, וההסכם אינו צפוי לשנות משמעותית מגמה זו.

מה ההשפעה של ההסכם על המציאות בעיראק?

כרמית ולנסי

בין ענני הביקורת על הסכם הגרעין והחשדנות של מדינות המזרח התיכון מהשלכותיו האזוריות, בולטת התייחסותו האוהדת של הממשל העיראקי לחתימה עליו. בראייה העיראקית הרשמית, ההסכם מסמל את הפשרת היחסים בין ארצות הברית לאיראן, והביטוי המעשי לכך הוא הידוקו של שיתוף הפעולה הצבאי והביטחוני בין המדינות במאבק נגד 'המדינה האסלאמית' וייתכן שאף מעבר לכך, בניסיון לייצב את המדינה המתפוררת. יצוין כי כבר כיום מתקיימת פעילות צבאית ומודיעינית איראנית נרחבת בעיראק, הכוללת מימון ואימון המיליציות השיעיות העיראקיות, בין היתר על ידי לוחמי "משמרות המהפכה".

השלכות ההסכם עם איראן מעלות שאלה החורגת מההקשר העיראקי: האם ההסכם יוביל לריסון במדיניותה האזורית של איראן ואף להפסקת תמיכתה בטרור. או שמא דימויה המתהווה כשחקן קונסטרוקטיבי והשיפור הצפוי במצבה הכלכלי הם אשר יאפשרו לה, ביתר שאת, להעמיק את מדיניותה החתרנית באזור? בפרספקטיבה האזורית, למרות הנטייה לראות בהסכם התפתחות המערערת את אמות הספים בסדר גודל אזורי, השלכותיו על האזור מוגבלות ואינן צפויות לחולל שינוי של ממש במציאות המשברית ממילא במזרח התיכון. עם זאת, סביר להניח, שבזירה העיראקית, שבה המעורבות האיראנית והשפעתה על הממשלה השיעית הינה דומיננטית, מאז נפילתו של סדאם חוסיין ובעיקר מאז הנסיגה האמריקנית מעיראק, צפויה איראן להעמיק את מעורבותה ולהגביר את מאמציה לשימור אחדות המדינה תחת שלטון שיעי. מעבר להשלכות הפוליטיות, עלול ההסכם להשפיע על עיראק ברובד הכלכלי. הסרת הסנקציות תאפשר לה להזרים נפט לשוק וכך להקטין את ייצוא הנפט העיראקי – מה שעלול להוביל לפגיעה קשה בכלכלה העיראקית המדשדשת.